

Η ΣΗΜΕΡΙΝΗ ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΗ ΚΙΝΗΣΙΣ ΕΝ ΤΑΙΣ ΕΛΛΗΝΙΚΑΙΣ ΧΩΡΑΙΣ *

Δίαν εὐγνωμένως ἐδέχθην τὴν πρόσκλησιν τοῦ προεδρείου τῆς Ἑταιρείας ταύτης, ὅπως κάμω ἐν αὐτῇ κατὰ τὰς ἡμέρας τῆς βραχείας μου ἐν Ῥώμῃ διατριβῆς διάλεξιν ἀρχαιολογικὴν. Ἄλλὰ ποῖον ἄλλο θέμα θὰ ἠδύνατο νὰ εἶνε ἀρμοδιώτερον ἐν τῇ αἰωνίῳ πόλει, ἐν ἣ ὑπάρχει ἡ ἔδρα τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ῥωμαϊκῆς ἑταιρείας, παρ' ἐμοῦ, προσερχομένου ἐξ Ἀθηνῶν, ἢ ἐκθεσις περὶ τῆς σημερινῆς ἀρχαιολογικῆς κινήσεως ἐν ταῖς ἑλληνικαῖς χώραις; Εἶνε τόσαι καὶ τόσαι αἱ σχέσεις τῆς ἑλληνικῆς ἀρχαιότητος μετὰ τῆς Ῥωμαϊκῆς, εἶνε τόσοι οἱ δεσμοὶ μεταξὺ τῆς Ἑλλάδος καὶ τῆς Ἰταλίας ἀπὸ τῶν ἀρχαιοτάτων χρόνων μέχρι τῶν καθ' ἡμᾶς ἡμερῶν, ἃς εὐχηθῶμεν καὶ ἐν τῷ μέλλοντι, ὥστε χρήσιμον εἶνε νὰ διαλευκανθῇ τί γίνεται ἐν ἀμφοτέραις ταῖς χώραις χάριν τῆς μελέτης τῆς τέχνης καὶ τῶν θεσμῶν τῆς ἀρχαιότητος καὶ τῶν μέσων χρόνων.

Καὶ χωρὶς νὰ το θέλωμεν, ἀναγκαζόμεθα νάναμνησθῶμεν τῶν ἀκτινοβόλων ἐκείνων ἡμερῶν, ὅτε οἱ μετανάσται τοῦ ἤδη κινδυνεύοντος Βυζαντίου εὗρισκον ἄσυλον ἐν Ἰταλίᾳ, ὅτε οἱ φυγάδες τῆς Κωνσταντινουπόλεως, πεσοῦσης ὑπὸ τῆς ὀρμῆς τῶν Τούρκων, μετέφερον εἰς τὸ φιλόξενον τοῦτο ἔδαφος μετὰ τῶν προσδοκιῶν αὐτῶν περὶ ἐθνικῆς ἐκδικήσεως τὰ οὐκέτι ἱκανῶς γνωστὰ λείψανα τοῦ ἑλληνικοῦ πολιτισμοῦ, καὶ ἐγίνοντο διδάσκαλοι καὶ ἐρμηνευταὶ τῆς γλώσσης καὶ τῶν ἀρχαιοτήτων τῆς Ἑλλάδος τοῦ Ὀμήρου καὶ τοῦ Ἀριστοτέλους ἐν τῇ γῇ τοῦ Βιργιλίου καὶ τοῦ Σενέκα, μετεβάλλοντο εἰς φίλους τῶν ὑπερόχων

* Ἀνάγνωσμα γανόμενον ἰταλιστὶ ἐν τῇ Ἀρχαιολογικῇ ἑταιρείᾳ τῆς Ῥώμης τῇ 20 Ἰανουαρίου 1913 καὶ ἐν τῇ μεγάλῃ αἰθούσῃ τοῦ Πανεπιστημίου τῆς Φλωρεντίας τῇ 3 Φεβρουαρίου, ἐκδοθὲν δ' ἐν πρωτοτύπῳ ἐν τῷ *Atene e Roma* τοῦ Μαρτίου - Ἀπριλίου 1913 ἀρ. 171 - 172.

τὸ πνεῦμα Ἰταλῶν, τῶν λογίων καὶ φιλολόγων τῆς Ἀναγεννήσεως, τυγχάνοντες τῆς προστασίας τῶν Μαιικηνῶν τῆς ἀπαρμιλλοῦ ἐκείνης ἐποχῆς ἀναπτύξεως λογοτεχνικῆς καὶ καλλιτεχνικῆς. Ωραῖοι χρόνοι, καθ' οὓς οἱ πάπαι παρίσταντο μετ' ἐνθουσιασμοῦ εἰς τὴν ἀποκάλυψιν ἀγάλματος ἑλληνικοῦ, οἱ ἡγεμόνες ἔπινον ἐν τοῖς δεῖπνοις αὐτῶν τὸν οἶνον ἀπὸ κυπέλλων ἑλληνικῶν, οἱ φιλόλογοι ἀνεγίνωσκον κατὰ πρῶτον τοὺς στίχους τῶν ποιητῶν καὶ τὰ φιλοσοφήματα τῆς Ἑλλάδος ἐν τοῖς περιωθεῖσιν ἑλληνικοῖς χειρογράφοις, καὶ ἔλευκαίνετό ποτε αἴφνης διὰ νυκτὸς ἡ κόμη φιλέλληνος λογίου ἐπὶ τῷ ἀκούσματι ναυαγίου πλοίου μεταφέροντος κώδικα τοῦ Ὀμήρου.

Ἀλλὰ παρ' ὅλην τὴν ἐν πολλοῖς τελείαν μεταβολὴν τῶν διανοημάτων τῶν νέων γενεῶν ὁ ἔρωσ τῆς ἀρχαιότητος οὐδέποτε ἔπαυσε μετὰ τὴν ὠθησιν τὴν δοθείσαν κατὰ τὰς ἀξιωματικὰς ἡμέρας τῆς Ἀναγεννήσεως. Ἐξέλιπεν ἴσως ἡ ποίησις τῆς ἀρχαιολογίας, ἀλλὰ προεχώρησεν ἡ ἐπιστήμη αὐτῆς, ἐξηλείφθη τὸ μυθικὸν καὶ ὁ θρύλος, ἀλλ' ἐπηκολούθησεν ἡ θετικὴ ἔρευνα. Δὲν εἶνε πλέον οἱ χρόνοι τῶν παραδοξογραφικῶν διηγήσεων, τῶν *Mirabilia*, ἀλλ' ὑποκατέστη εἰς αὐτὰ ἡ ἐπιστημονικὴ ἀλήθεια. Ἐξητμίσθη τὸ πτητικὸν μύρον, ἀλλ' ἀπέμεινε τὸ εὖχ ἦττον ἀξιοθαύμαστον ἀγγεῖον.

Κατὰ τὰ ἐγκαίνια τοῦ τρίτου διεθνοῦς ἀρχαιολογικοῦ συνεδρίου τοῦ συγκροτηθέντος ἐν Ῥώμῃ πρὸ ὀλίγων μηνῶν ἔσχον εὐκαιρίαν ἐν τῇ προσφωνήσει μου ὡς ἐπιτετραμμένου τῶν ξένων ἀντιπροσώπων νὰ συνοφίσω ἐν ὀλίγαις λέξεσι πάνθ' ὅσα ὁ ἐπιστημονικὸς κόσμος χρεωστῆ εἰς τὴν Ἰταλίαν χάριν τῆς διασώσεως, τῆς ἐξερευνήσεως καὶ τῆς μελέτης τῶν ἀρχαιοτήτων ἐπὶ τοῦ ἰταλικοῦ ἐδάφους¹.

Οἱ δὲ σύεδροι ἔσχον τὴν εὐχαρίστησιν νὰ ἴδωσιν αὐτοὶ ἐκ τοῦ συνεγγυς μεθ' ὁποίας ἐπιμονῆς, μεθ' ὁποίας ἐμπειρίας, μεθ' ὁποίας πολυμαθείας ἡ ἐπίσημος Ἰταλία καὶ οἱ Ἰταλοὶ ἐπιστή-

¹ Ἴδε Νέου Ἑλληνομνήμωνος Τόμ. Θ' σ. 281 κ. ε.

μονες συνεχίζουσι τὰρχαιολογικὰ ἔργα, ἅτινα διὰ πᾶν μὲν ἄλλο ἔθνος εἶνε μελέτη καθαρῶς ἐπιστημονικὴ, ἀλλ' ἐν ταύτῃ τῇ χώρᾳ εἶνε συγχρόνως καὶ ἀντανάκλασις τῆς ἐθνικῆς δόξης.

Ἄλλ' ὅ τι ἀναφέρεται εἰς τὴν Ἰταλίαν δύναται νὰ λεχθῆ καὶ περὶ τῆς Ἑλλάδος. Καὶ ἐκεῖ, ὡς εἶδω, ἡ ἀρχαιολογία δὲν ἔχει μόνον τὸν σκοπὸν ἀπλῆς λογιότητος, ἀλλ' εἶνε καὶ ὀφείλει νὰ εἶνε συνδεδεμένη πρὸς τὰς τύχας αὐτῆς τῆς χώρας διὰ τῶν αἰῶνων καὶ χρησιμεύει πρὸς ἀναπαράστασιν ὅλου αὐτῆς τοῦ παρελθόντος.

Διὰ τοῦτον τὸν λόγον αἱ Ἀθηναί, καθ' ἃ ἄλλως ἡ Ῥώμη διὰ τὴν μελέτην τῶν ἰταλικῶν ἀρχαιοτήτων, ἀπέβησαν ἐπιστημονικὸν κέντρον δι' ἅπαντας ἐκεῖνους ὅσοι θέλουσι νὰ μελετήσωσι τὰς ἑλληνικὰς ἀρχαιοτήτας. Ἀποδεικνύουσι δὲ τοῦτο αἱ ξένα ἀρχαιολογικαὶ σχολαὶ αἱ ὑφιστάμεναι ἐν τῇ πρωτεύουσῃ τῆς Ἑλλάδος. Εἶνε δὲ αὐταὶ ἡ Γαλλικὴ σχολή, ἡ πασῶν ἀρχαιοτάτη, ἣτις πρὸ τινῶν ἐτῶν ἐώρτασε τὴν πεντηκονταετηρίδα αὐτῆς, μὲ τὰς ἀναμνήσεις ἀνδρῶν ὅσοι ὁ Burnouf, ὁ Beulé, ὁ Dumont, ὁ Foucart, ὁ Homolle, ὁ Holleaux, τὸ Γερμανικὸν ἀρχαιολογικὸν ἴνστιτούτον, ἐπὶ εἰκοσιπέντε ὄλα ἔτη ἀδιαχώριστον ἀπὸ τοῦ ὀνόματος τοῦ Δαίρπελδ, ἡ Ἀμερικανικὴ σχολή τῆς ἀρχαιολογίας, ἡ Βρεττανικὴ σχολή. Ἀπὸ τῶν τεσσάρων τούτων ἀρχαιολογικῶν καθιδρυμάτων, ἀριθμούντων ἤδη βίον ἱκανῶν δεκαετηρίδων, εἰς ἃ προσετέθησαν κατὰ τὰ τελευταία ἔτη τὸ Ἀυστριακὸν ἀρχαιολογικὸν ἴνστιτούτον καὶ ἡ Ἰταλικὴ ἀρχαιολογικὴ σχολή ἡ ἐπιτυχέστατα διευθυνομένη ὑφ' ἑνὸς τῶν ἀρίστων ἐρευνητῶν τῶν κρητικῶν ἀρχαιοτήτων, τοῦ διδάκτορος κ. Λουδοβίκου Περνιέ, προήλθε τοσοῦτον πλῆθος ἀρχαιολογικῶν ἐργασιῶν καὶ πολυτίμων ἀνασκαφῶν, γενομένων ὑπὸ τῶν διεθυντῶν καὶ τῶν ἐταίρων αὐτῶν, ὥστε θὰ ἦτο δύσκολος ἡ ἀπαρίθμησις ἀπασῶν ἐν τῇ βραχείᾳ ταύτῃ διαλέξει. Ἀρκεῖ νὰ μνημονεύσω τῶν ὀνομάτων τῆς Ὀλυμπίας καὶ τῶν Δελφῶν, τῶν Μυκηνῶν καὶ τῆς Τίρυνθος.

τῆς Δήλου καὶ τῆς Μήλου, τῆς Θήρας καὶ τῆς Πάρου, τοῦ Πόρου καὶ τῆς Αἰγίνης, τῆς Σπάρτης καὶ τῆς Κορίνθου, τῆς Ἡλίδος καὶ τῆς Σικυῶνος, τῶν Λουσῶν καὶ τῶν Μεγάρων, τῆς Κερκύρας καὶ τῆς Λευκάδος, ἵνα καταδειχθῇ, ὅτι ἡ παγκόσμιος ἐπιστήμη συνηγήθη ὡς ἐν συνεντεύξει ἐπὶ τοῦ ἐλληνικοῦ ἐδάφους. Αἱ μελέται αὗται ἔγειναν οὐ μόνον μετ' εὐγενεὺς ἀμίλλης καὶ ἀδελφώσεως ἀδιαταράκτου, ἀλλὰ καὶ μετ' ἄκρας ἐλευθεριότητος ἐκ μέρους τῆς ἐλληνικῆς Κυβερνήσεως καὶ τοῦ ἀρχαιοτάτου ἀρχαιολογικοῦ καθιδρύματος τῆς χώρας, τῆς Ἀρχαιολογικῆς ἐταιρείας τῶν Ἀθηνῶν. Οὕτω δὲ δύναται αὐτόχρημα νὰ λεχθῇ, ὅτι ἅπαντες ἔπραξαν πᾶν τὸ δυνατόν, ὅπως ἀποκαλύψωσι τὸν ἀρχαῖον κόσμον τῆς Ἑλλάδος, ὡς εἰ αὕτη ἦτο ἡ κοινὴ πατρίς ἀπάντων τῶν πεπολιτισμένων ἔθνων.

Ἄλλὰ καὶ ἐκτὸς τῶν συνόρων τοῦ βασιλείου τῆς Ἑλλάδος ἐξετάθη ἡ σφαῖρα τῶν ἐρευνῶν τῶν λογίων ἀρχαιολόγων τῶν κρατῶν ἐκείνων ἅτιν' ἀντιπροσωπεύονται ὑπὸ τῶν ἀρχαιολογικῶν ἴνστιτούτων τῶν Ἀθηνῶν, ἐκεῖ πέραν ἐν τῷ Αἰγαίῳ καὶ ἐπὶ τῶν ἀσιατικῶν ἀκτῶν ὅπου εἶχε διασπαρῆ ὁ ἐλληνικὸς πολιτισμὸς. Οὕτως ἡ ἀρχαιολογία προηγήθη τῶν πολεμικῶν ἐπιτυχῶν καὶ τῶν διπλωματικῶν διαπραγματεύσεων. Αὕτη πρώτη οὕτως εἰπεῖν ἀνεγνώρισε τὴν ἀδιαίρετον ἐνότητα τοῦ ἐλληνικοῦ παρελθόντος ἐν ἀπάσαις ἐκείναις ταῖς χώραις, αἵτινες ἔμειναν διεσπασμέγαι ὑπὸ τοῦ ζυγοῦ τῆς δουλείας μέχρι τῆς εὐτυχεὺς ἡμέρας τῆς πολυκοθήτου ἐπιστροφῆς αὐτῶν εἰς τοὺς κόλπους τῆς μητρὸς Ἑλλάδος.

Ἄν εἶνε ἀληθές, ὅτι ἡ ἀναγέννησις χώρας τινὸς συνδέεται πρὸς τὴν ἐπάνοδον εἰς τὰς μεγάλας ἀναμνήσεις τῆς ἀρχαιότητος, εἰς τὰ θάνατα ἰδεώδη τῆς ἀρχαίας τέχνης καὶ λογοτεχνίας, ἅτινα κρατύνουσι τὰ νεῦρα τῶν ἀτόμων καὶ τῶν ἔθνων, ἂν τὸ φαινόμενον τοῦτο παρουσιάζεται ἀριδῆλως ἐν Γερμανίᾳ, ἀρχομένου τοῦ δεκάτου ἐνάτου αἰῶνος, εἶνε φυσικόν, ὅτι τοῦτο ἐμφανίζεται κυρίως ἐν τῇ Ἰταλίᾳ καὶ τῇ Ἑλλάδι, ταῖς χώραις

ἐκείναις αἰτινες ὑπῆρξαν αἱ ἔδραι τοῦ πολιτισμοῦ τῶν ἀρχαίων χρόνων. Ἡ ἀναβίωσις τοιοῦτου παρελθόντος ὑπῆρξε ταυτοχρόνως προχώρησις πρὸς τὴν πολιτικὴν ἐλευθερίαν καὶ τὴν ἀτομικὴν ἀνεξαρτησίαν, αἰτινες εἶχον ὑπάρξει αἱ κύριαί βάσεις τῆς μεγάλης λογατεχνικῆς καὶ καλλιτεχνικῆς ἀναπτύξεως τῆς ἀρχαιότητος. Ὡς ἐν Γερμανίᾳ ὁ Βίγκελμαν συμβαδίζει μετὰ τῆς πλειάδος τῶν ποιητῶν αἰτινες ἀνάπτουσι τὴν δᾶδα αὐτῶν ἐπὶ τοῦ βωμοῦ τοῦ κλασικισμοῦ, οὕτω θυνάμεθα νὰ εἰπωμεν, ὅτι ὁ Βισκόντης συνοδεύεται ἐν Ἰταλίᾳ ὑπὸ τοῦ Ἀλφιέρη, τοῦ Φωσκόλου, τοῦ Θωμάσαιου, ὑπὸ πάντων τῶν πνευμάτων ὅσα διὰ τῶν συγγραφῶν αὐτῶν προάγουσι τὴν ἰδέαν πατρίδος ἐλευθέρως. Τοῦτ' αὐτὸ δὲ συνέβη, καὶ ἴσως ἐν μείζονι βαθμῇ, ἐν Ἑλλάδι. Εἰς τῶν πρώτων ἡμῶν ἀρχαιολόγων ὑπῆρξε τελευτῶντος τοῦ δεκάτου ὀγδόου αἰῶνος ὁ μέγας ἐκεῖνος Θεσσαλός, Ῥήγας ὁ Βελεστινλῆς, ὅστις, ἀφ' οὗ πρῶτον ὑπῆρξεν ἀπλοῦς γραμματεδιδάσκαλος ἐν τῇ πατρίδι ἐδάφει, ἐξέχυσεν ἐκ Βιέννης τὰ πατριωτικὰ αὐτοῦ ἄσματα, καὶ, γενόμενος ὁ πρῶτος εἰσηγητῆς τῆς βαλκανικῆς ἐνώσεως ἐναντίον τῆς ὀθωμανικῆς κυριαρχίας καὶ κοινὸς πρόδρομος τῆς ἀπελευθερώσεως δύο χωρῶν πασχουσῶν ὑπὸ τῆς τουρκικῆς τυραννίδος, τῆς Ἑλλάδος καὶ τῆς Σερβίας, ἐπεράτωσε τὸν βίον ὡς πρωτομάρτυς τῆς ἑλληνικῆς ἐλευθερίας, στραγγαλισθεὶς παρὰ τὰ ὕδατα τοῦ Δουνάβεως ἐν Βελιγραδίῳ. Ὁ Ῥήγας δὲν ὑπηρέτησε μόνον τὰς ἰδίας ἑαυτοῦ ἰδέας διὰ τῶν ἀναμνήσεων τῆς ἀρχαιότητος καὶ ὡς εἰσηγητῆς ἀρχαιολογικῶν σπουδῶν ἐν ταῖς ἑλληνικαῖς χώραις, ἀλλ' ἔδωκεν ὄθησιν εἰς πάντας τοὺς ἄλλους Ἕλληνας, οἵτινες, ἐνθαρρυνόμενοι ὑπὸ τοῦ παραδείγματος τοῦ μαρτυρίου αὐτοῦ, διανοήθησαν καὶ ἐνήργησαν τὴν ἀπελευθέρωσιν ἀπὸ τοῦ ὀθωμανικοῦ ζυγοῦ. Ἀπὸ τῆς τῆς ἀντιλήψεως προήλθεν ἐν Ἀθήναις, τῷ 1813, εἰς κοσιν ὄλα ἔτη πρὸ τῆς ἀναδείξεως τῆς πόλεως ταύτης ὡς πρωτεύουσος βασιλείου ἐλευθέρως Ἑλλάδος, ἡ σύστασις τῆς Φιλομούσου ἐταιρείας, ἥτις ἤρχισε καταρτίζουσα τὰς πρώτας συλ-

λογὰς ἐν αὐταῖς ταῖς Ἀθήναις καὶ ἐν τῷ Πηλίῳ καὶ δύναται νὰ θεωρηθῆ ὡς ἡ πρώτη ἀρχαιολογικὴ ἐταιρεία τῶν ἐλληνικῶν χωρῶν.

Σὺν δὲ τῇ ἀπελευθερώσει τῆς Ἑλλάδος μετὰ τῶν Ἀθηνῶν ὡς πρωτευούσης ἐπήλθεν ἀξία λόγου προσδοκοίσεις τῶν ἀνασκαφῶν καὶ τῶν ἀρχαιολογικῶν ἐρευνῶν. Ἀλλὰ τὰ πάντα ἔβαινον βραδέως τὸ κατ' ἀρχὰς καὶ ἐπὶ πολλὰ ἔτη ἀκόμη. Καὶ δὲν ἔλειπε μὲν παρ' ἡμῖν ζήλος ὑπὲρ τῶν ἀρχαιοτήτων καὶ ὑπὲρ πάσης θυματῆς συντηρήσεως τῶν ἀρχαίων μνημείων, οὐδ' ἔστειρετο τὸ ἔθνος συλλογῶν ἀρχαιολογικῶν καὶ ἀνδρῶν ἀφωσιωμένων μετ' ἀγάπης εἰς τὴν συλλογὴν καὶ ἔκδοσιν ἐπιγραφῶν καὶ τὸν ὑπομνηματισμὸν τῶν ἀγγείων, τῶν νομισμάτων καὶ τῶν ἄλλων ποικίλων ἀνακαλύψεων τῶν ἀρχαίων χρόνων. Ταῦτα πάντα ὑπῆρχον, ἀλλ' ὑπὸ τύπον ἐν τισὶ στοιχειώδη. Ὡς δ' ἀντιπροσώπους τῆς πρώτης ἐκείνης παρ' ἡμῖν ἀρχαιολογικῆς περιόδου ἀρκεῖ νὰναφέρωμεν τὸν Μουστοξύδη, τὸν Πιττάκην, τὸν Ῥαγκαθῆν, τὸν Εὐστρατιάδη, τὸν Οἰκονομίδην, τὸν Κουμανούδη, τὸν ἀκαταπόνητον ἐκείνον ἐκδότην ἐπιγραφῶν, τὸν Καστόρχην, τὸν Ῥουσόπουλον, τὸν Σταματάκην, τὸν Ποστολάκκαν, τὸν Παῦλον Λάμπρον. Ὑφιστατο ἤδη γενικὴ ἐφορεία ἀρχαιοτήτων, προσηρτημένη εἰς τὸ ὑπουργεῖον τῆς Παιδείας, εἶχεν ἤδη συσταθῆ ἡ Ἀρχαιολογικὴ ἐταιρεία τῶν Ἀθηνῶν, ἐξεδίδοτο ἡ Ἀρχαιολογικὴ ἐφημερίς. Ἀλλὰ τὰ μέσα ἦσαν ἀνεπαρκῆ, τὸ προσωπικὸν ἦτο περιορισμένον, τὰ μουσεῖα ἐν πρωτογόνῳ καταστάσει. Ὁ Ῥαγκαθῆς διηγεῖται ἐν τοῖς Ἀπομνημονεύμασιν κῦτοῦ μεθ' ὁποίας ἀπλότητος, μεθ' ὁποίας αὐταρκειᾶς—ἴσως αἱ ἐκφράσεις αὗται εἶνε ἀνεπαρκεῖς πρὸς δῆλωσιν τοῦ πράγματος—ὁ Πιττάκης, ὁ πρῶτος γενικὸς ἐφορος τῶν ἀρχαιοτήτων, ἐπεχείρησέ ποτε ἐπὶ τῆς Ἀκροπόλεως νὰ ἐνεργήσῃ ἰδίᾳ χειρὶ ἐπείγουσάν τινα ἐπισκευὴν μετὰ τὴν σφύραν καὶ τὸν πρίονα. Ἐξηκολούθησεν οὕτως ὁ Ἀθηναῖος ἐκείνος εὐπατρίδης νὰ ἔχῃ τὸν αὐτὸν ἐκείνον ζήλον ὑπὲρ τῶν πατρίων ἀρχαιοτή-

των, οὐ ἐνεφορεῖτο καθ' ἅς ἡμέρας τὸ ἔδαφος τῆς γενεταίρας ἦτο δεδουλωμένον ὑπὸ τοῦς Τούρκους. Διηγούνται, ὅτι, ὅτε ὁ Γάλλος φιλέλλην Φαβιέρρος ἐπολιόρκει μετὰ τῶν Ἀθηναίων τοὺς ἐπὶ τῆς Ἀκροπόλεως Τούρκους, οὗτοι, ἐξαντλήσαντες τὰ πολεμικὰ αὐτῶν ἐφόδια, ἤρχιζον νὰ ποιῶνται χρήσιν ἐν τοῖς ὄπλοις καὶ ταῖς πυρεβόλοις τοῦ μολύβδου τοῦ συνδέοντος τὰ ἀρχαία μνημεῖα καὶ αὐτῶν τῶν μαρμάρων. Ὁ Πιττάκης, μὴ ἀνεχόμενος νὰ βλέπῃ τὴν καταστροφὴν τῆς ἀρχαίας κληρονομίας, ἀπέστειλε τότε κρύφα ἀπὸ τοῦ κάτωθεν τῆς Ἀκροπόλεως στρατοπέδου τῶν ἐλευθερωτῶν εἰς τοὺς πολιορκουμένους ἐχθροὺς σάκκον μολύβδου.

Οἱ ἄλλοι ἀρχαιολόγοι τῆς πρώτης γενεᾶς μετὰ τὴν ἀπελευθέρωσιν τῆς Ἑλλάδος εἰργάσθησαν μετὰ ζήλου πατριωτικοῦ οὐχὶ μικροτέρου τοῦ τοῦ Πιττάκη δι' ἔλων ἐκείνων τῶν μέσων ἅτινα ἠδύναντο νὰ διαθέσωσιν, ἀλλ' ἅτινα ἦσαν μικρά. Διὰ τοῦτο τὰγάλματα καὶ τὰνάγλυφα ἦσαν διεσκορπισμένα ἐπ' αὐτῆς τῆς Ἀκροπόλεως καὶ ἐν διαφόροις ἄλλοις ἀρχαίοις μνημείοις τοῦ ἄστεως. Ὑπῆρχον δύο μόνον μικρὰ καὶ στοιχειώδη μουσεῖα περιέχοντα προτομάς, χαλκουργήματα, ἀγγεῖα, εἰδώλια καὶ ἄλλα ποικίλα μικροτεχνήματα, τὸ μὲν ἐν δημόσιον ἐπὶ τῆς Ἀκροπόλεως, κείμενον ἐν τινι τῶν ἡμιερειπιωμένων οἰκιῶν τῆς τουρκικῆς φρουρᾶς τῶν χρόνων τῆς ὀθωμανικῆς κυριαρχίας, τὸ δὲ ἄλλο, τὸ τῆς Ἀρχαιολογικῆς ἐταιρείας, ἐν τοῖς ὑπογείοις τοῦ Βαρβακείου. Ἀλλ' οἱ ἐν τοῖς δύο τούτοις μουσείοις ἐναποκαείμενοι θησαυροὶ ἦσαν μᾶλλον συνεσωρευμένοι ἢ ἐκτεθειμένοι, οὐ μὴν ἀλλὰ καὶ ἐν μέρει ἀπλῶς περιτετυλιγμένοι ἐν χαρτίσις. Ἄλλως δὲ τὸ πεδῖον τῆς ἀρχαιολογικῆς ἐπιστήμης δὲν ἦτο εὐρὺ, περιοριζόμενον εἰς τεχνουργήματα τῆς κλασικῆς τέχνης τῶν ἱστορικῶν χρόνων. Πᾶν ἄλλο εὕρημα προστιθέμενον εἰς τὰ ἤδη γνωστὰ μνημεῖα καὶ πλουτίζον τὰς προϋφισταμένας συλλογὰς ἦτο σπάνιον καὶ τυχαῖον. Οὐχ ἦττον δ' ἄξιον σημειώσεως εἶνε, ὅτι, ὅτ' ἐγίνοντο ἀνασκαφαί, ὅ

κύριος αὐτῶν σκοπὸς, εἰ μὴ ὁ μόνος, ἦτο ἡ αὔξησις τοῦ πλήθους τῶν μνημείων καὶ ἡ εὐρεσις ἀντικειμένων ἀξίων νὰ κατατεθῶσιν εἰς τὰ μουσεῖα.

Ἐνθυμιῶμαι, ὅτι ἐρευνητῆς ἄλλως λεπτολογότατος καὶ ζητητικώτατος ἐν ταῖς ἐπιγραφικαῖς αὐτοῦ ἐρευναῖς, ὁ Κουμανούδης, ἐπὶ μακρὰ ἔτη γενικὸς γραμματεὺς τῆς Ἀρχαιολογικῆς ἐταιρείας καὶ αὐτόχρημα ἡ ψυχὴ αὐτῆς ἐν ἐκείνῃ τῇ περιόδῳ, ἐρωτηθεὶς ὑπ' ἐμοῦ, νεαροῦ ἐν ἐκείνοις τοῖς χρόνοις φοιτητοῦ τοῦ Πανεπιστημίου καὶ μαθητοῦ αὐτοῦ, ἐπ' εὐκαιρίᾳ ἀνασκαφῆς τινος πλησίον τοῦ θεάτρου τοῦ Διονύσου διὰ τίνα λόγον τὰ ἐξαγόμενα χῶματα συνεσωρεύοντο μόνον ὀλίγον ἀπωτέρω τοῦ μέρους ὅπου ἐτελείτο ἡ ἀνασκαφὴ ἐπὶ ἐδάφους, ὅπερ καὶ αὐτὸ ἔπρεπε ποτε νὰνασκαφῆ, μοι ἀπεκρίθη «Δὲν ἔχομεν ἀρκετοὺς πόρους ὅπως ὑποστῶμεν ἄλλας δαπάνας· κίνομεν ὅτι θυνάμεθα· ἄλλοι θὰ ἐργασθῶσι καλλίτερον ἐν τῇ μέλλοντι».

Οὕτως ἔλειπον τὰ χρήματα, οὕτως ἦσαν ἀνεπαρκῆ τὰ μέσα. Οἱ ἄνδρες οἱ ἀμέσως ἐνδιαφερόμενοι ἦσαν ὀλίγοι, οἱ ὀρίζοντες ἦσαν περιορισμένοι, ἡ μέθοδος ἦτο ἀκόμη ἀρχαία. Ἀλλὰ τὰ πάντα ἤρχισαν μεταβαλλόμενα ἀπὸ τεσσαράκοντα περίπου ἐτῶν, ἦτοι ἀπὸ τῆς περιόδου ἣτις ἀρχεται διὰ τῶν ἀνασκαφῶν τῆς Ὀλυμπίας καὶ τῶν Μυκηνῶν.

Ἡ ἱστορία τῶν ἐρειπίων τῆς Ἄλτεις δύναται νὰ παραβληθῆ μέχρι τινὸς πρὸς τὴν τῆς ῥωμαϊκῆς ἀγορᾶς οὐ μόνον ὡς πρὸς τὴν ἔκτασιν τῶν ἀνασκαφῶν, ἀλλὰ καὶ ὡς πρὸς τὰς προόδους τῆς μεθόδου ἧς ἔγεινε χρῆσις ἐν τῷ ἀνασκάπτειν καὶ τῷ ἐρευνᾶν. Ὅποια ἀπόστασις ἀπὸ τοῦ Campo boario μέχρι τοῦ Forum τῆς σήμερον. Ὅποια διαφορὰ ἀπὸ τοῦ Ἀντιλάλου, ὡς φαίνεται καλουμένη ἡ Ἄλτις ἐκ τῆς στοᾶς τῆς Ἡχοῦς ἐν τοῖς μεσαιωνικοῖς χρόνοις καὶ τοῖς τῆς τουρκοκρατίας, μέχρι τῆς Ὀλυμπίας οἷαν ἀνέσκαψαν οἱ Γερμανοὶ διὰ δαπάνης ἑνὸς ἑκατομμυρίου δραχμῶν, δαπανηθειῶν ὑπὸ τοῦ δημοσίου ταμείου τῆς γερμανικῆς αὐτοκρατορίας. Ὅπόσον ὠραία ἦτο ἡ

θεὰ τοῦ ἐνθουσιασμοῦ τοῦ Κουρτίου τὴν ἑσπέραν τῆς ἡμέρας ἐκείνης, καθ' ἣν ἔφθασεν ἐξ Ἀθηνῶν τὸ τηλεγράφημα τὸ ἀγγέλλον, ὅτι ἡ ἑλληνικὴ Βουλὴ εἶχε ψηφίσει τὸν εἰδικὸν νόμον, δι' οὗ παρείχετο εἰς τὴν γερμανικὴν Κυβέρνησιν ἡ ἄδεια τῶν ἀνασκαφῶν τῆς Ὀλυμπίας. Ὁ Κούρτιος ἀπὸ εἴκοσιν ἤδη ἐτῶν ὑπερεμάχει ἐν Γερμανίᾳ τῆς ἀνάγκης ἀνασκαφῶν ἐν Ὀλυμπίᾳ καὶ ὑπῆρξεν εὐτυχῆς ἀξιωθεὶς τοῦ σκοπομένου διὰ τῆς προστασίας τοῦ ἐλλογιμοῦ αὐτοῦ μαθητοῦ, τοῦ διαδόχου τοῦ γερμανικοῦ θρόνου Φρειδερίκου, τοῦ μέλλοντος αὐτοκράτορος. Νεαρὸς ὢν ἀκόμη τότε διδάκτωρ καὶ σπουδάζων ἐν Βερολίνῳ ἔσχον τὴν εὐτυχίαν νὰ παραστῶ ἐν τῷ φιλοξένῳ οἴκῳ τοῦ Κουρτίου εἰς τὸ ἀξιωματικόν συμπόσιον τῆς ἑσπέρας ἐκείνης, ὅτε ὁ ἀλησμόνητός μου ἐκεῖνος διδάσκαλος, ὁ ἐνθερμος ἐκεῖνος φίλος τῆς τε ἀρχαίας καὶ τῆς νέας Ἑλλάδος, μὲ δάκρυα εἰς τοὺς ὀφθαλμοὺς αὐτοῦ τοὺς γλαυκοὺς, οἵτινες ἔβλεπον τόσον μακρὰν καὶ ἔλεγον τόσα καὶ τόσα, ὕψονε τὸ κύπελλον τοῦ καμπανίτου στρεφόμενος πρὸς τὸν Ῥαγκαθῆν, τότε πρεσβευτὴν τῆς Ἑλλάδος ἐν Βερολίνῳ, καὶ προέπινεν ὑπὲρ τῆς Ἑλλάδος καὶ τῆς προόδου τῶν ἀρχαιολογικῶν μελετῶν.

Καὶ πράγματι ἡ ἀρχαιολογία ὠφελήθη τὰ μέγιστα ἐκ τῶν ἀνασκαφῶν τῆς Ὀλυμπίας, ἐκτελεσθεισῶν μετὰ πλείστης δεξιότητος, μεγίστης ἐπιστημονικῆς προσοχῆς καὶ μεγίστης ἐπιτυχίας. Αἱ ἀνασκαφαὶ ἐκεῖναι δὲν ἤγαγον μόνον εἰς τὴν εὐρεσιν πλήθους ἀρχαίων, ὧν μεταξὺ ἡ Νίκη τοῦ Παιωνίου καὶ ὁ Ἑρμῆς ἐκεῖνος τοῦ Πραξιτέλους, ὁ ἀθάνατος θεὸς ὁ μὴ συνεκλιπὼν μετὰ τῆς ἀρχαίας θρησκείας, ὁ μὴ συνεκπνεύσας μετὰ τοῦ παρελθόντος κόσμου, ἀλλὰ ζῶν ἐτι περικαλλῆς καὶ νεαρὸς, ἀκτινοβολῶν ὅλην τὴν χάριν τῆς θείας αὐτοῦ μορφῆς. Καὶ δὴ ἀνέδειξαν μὲν πράγματι αἱ ἀνασκαφαὶ τῆς Ὀλυμπίας τὴν ἑλληνικὴν ἓνα τῶν σπουδαιοτάτων ἐρειπιῶνων τῆς ἀρχαιότητος καὶ κατέστησαν πλουσιώτατον τὸ ἐπιτόπιον μουσεῖον τὰ οἰκοδομηθὲν διὰ χορηγίας τοῦ πλουτοῦ Ἑλληνος Συγγροῦ, ὅστις καὶ

τοὺς Δελφοὺς ἐπρωίκιτε δι' ἄλλου οἰκοδομήματος οὐχ ἦττον μεγαλοπρεποῦς, ἀλλ' αἱ ἀνασκαφαὶ ἐκεῖναι εἶνε συγχρόνως ἀξίαι λόγου διὰ τὴν νέαν κατεύθυνσιν τὴν δοθεῖσαν εἰς τὴν τέχνην τοῦ ἀνασκάπτειν καὶ ἐχρησίμευσαν οἶονεὶ ὡς σχολεῖον ἐπιστημονικῶν ἀνασκαφῶν.

Καὶ ἡ μὲν Ὀλυμπία ἐπλούτισε τὴν ἀρχαιολογικὴν κληρονομίαν καὶ συνετέλεσεν εἰς τελειοποίησιν τῆς μεθόδου τῶν ἀνασκαφῶν, ἐξ ἑτέρου δ' αἱ Μυκῆναι καὶ ἡ Τίρυνς ἤγαγον εἰς τὴν ἀνεύρεσιν πλουσιῶν λειψάνων ἄλλου εἴδους, θησαυρῶν ἄλλης ἐποχῆς, καὶ ἠύρυναν τοὺς ὀρίζοντας τῆς ἀρχαιολογικῆς ἐπιστήμης. Ὁ ἀρχαιολογικὸς κόσμος κατελήφθη σχεδὸν ὑπὸ καταπλήξεως τὴν ἡμέραν, καθ' ἣν τηλεγράφημα τοῦ καρτερικοῦ μελετητοῦ τοῦ ὁμηρικοῦ πολιτισμοῦ καὶ εὐτυχοῦς εὑρετοῦ τῶν βασιλικῶν τάφων τῶν Μυκηναίων, τοῦ Σχλημᾶν, ἀνήγγειλεν ἐνθουσιωδῶς τὴν ἀνεύρεσιν τῶν πτωμάτων τοῦ Ἀγαμέμνονος καὶ τοῦ οἴκου αὐτοῦ.

Καὶ ἐδείχθη μὲν ἐφεκτικὴ ἡ ἐπιστήμη ὡς πρὸς τὴν ἀποδοχὴν τοῦ ὑπὸ τοῦ ἐνθουσιώδους ἐρευνητῆ ταύτισμοῦ τῶν νεκρῶν, ἀλλ' ἀπεδέχθη ὁμως μετ' ἐνθουσιασμοῦ οὐχὶ μικροτέρου αὐτὰ τὰ εὐρήματα, τοὺς ἀπειροπληθεῖς θησαυροὺς τῶν Μυκηναίων ἐκεῖνων, ἃς καλεῖ πολυχρόσους ἢ ὁμηρικὴ ποίησις, τοὺς πληρώσαντας ὀλόκληρον αἶθουσαν τοῦ Κεντρικοῦ μουσαίου τῶν Ἀθηνῶν διὰ χρυσοουργημάτων καὶ ἀποκαλύψαντας ἐποχὴν ἄγνωστον ἕως ἐκεῖνου τοῦ χρόνου, τὴν ἐποχὴν τὴν κληθεῖσαν μυκηναίαν, ἧς τὰ λείψανα καὶ τὰ τεχνουργήματα ἀνεζητήθησαν καὶ ἐμελετήθησαν ἔκτοτε ἐν Τίρυνθι, ἐν Τρωάδι, ἐν τῇ Ἀττικῇ, ἐν τῇ Ἀργολίδι, ἐν τῇ Λακωνικῇ, ἐν ταῖς Ἰονίοις νήσοις, ἐν τῇ Θεσσαλίᾳ, ἐν ταῖς Κυκλάσι καὶ ἐν Κρήτῃ.

Διὰ τοιούτων ἀνακαλύψεων τὸ ἀρχαιολογικὸν πεδῖον δὲν περιορίζεται πλέον ἐν ταῖς ἐλληνικαῖς χώραις εἰς ὀλίγους αἰῶνας τῶν κλασικῶν χρόνων οὐδ' εἰς μόνα τὰ κέντρα τῶν ἡμερῶν τῆς μεγάλης ἀναπτύξεως καὶ τελειώσεως τῆς ἐλληνικῆς τέ-

χνης. Οἱ ὀφθαλμοὶ ἐστράφησαν καὶ πρὸς τὰς πρώτας ἀρχὰς εἰς ἐποχὰς ἀπομεμακρυσμένας πολιτισμοῦ πολὺ προγενεστέρου, ὅστις ἀνέρχεται εἰς τοὺς χρόνους καθ' οὓς ὑπὸ τῶν διαφόρων λαῶν τῶν οἰκούντων τὸ ἔδαφος τῶν ἑλληνικῶν χωρῶν κατεβάλλοντο τὰ σπέρματα τοῦ πολιτισμοῦ ἐκείνου ὅστις τοὺς ὠραιότατους τῶν καρπῶν αὐτοῦ ἀπέδωκε κατὰ τὴν κλασικὴν ἐποχὴν.

Διὰ δὲ τῶν ἀνασκαφῶν τῆς Κρήτης καὶ τῆς Θεσσαλίας ἀνήλθομεν εἰς χρόνους ἔτι ἀρχαιότερους. Νέα προβλήματα, ἀρχαιολογικά, θρησκευτικά, ἱστορικά καὶ ἐθνολογικά ἀνεπτύχθησαν πρὸ τῆς ἐπιστήμης. Καὶ πολλὴ μὲν ἐργασία ἐτελέσθη ἤδη, πολλὴ δ' ἐξακολουθεῖ γινομένη, ἔτι δὲ πλείων μένει ἀτέλεστος ἀκόμη. Οὐκ ὀλίγων προβλημάτων ὑπολείπεται ἢ λύσις διαφόρων γρίφων, οἷος ὁ τῆς κρητικῆς πικτογραφίας, προσδοκᾶται ἢ ἀποκάλυψις. Ὡς πρὸς πολλὰ ζητήματα δὲν ἐπεφάνη ἀκόμη ὁ Οἰδίπους ἐκεῖνος, ὅστις θὰ λύσῃ τὸ αἶνιγμα τῆς προϊστορικῆς Σφιγγός. Ἀλλὰ δὲν πρέπει νὰ πελπίζωμεν. Καθ' ἃ τὰ αἰγυπτιακὰ ἱερογλυφικὰ καὶ αἱ σφηνσιδαὶς γραφαὶ τῆς Ἀσσυρίας, Βαβυλωνίας καὶ Περσίας ἀνεγνώσθησαν ὑπ' ἀνδρῶν οἷοι ὁ Champollion, ὁ Grotefend, ὁ Rawlinson, ὁ Hincks καὶ ὁ Oppert, καθ' ἃ ἡ κυπριακὴ γραφὴ δὲν εἶνε πλέον μυστηριώδης, θὰ ἔλθῃ ἀναμφισβήτως ἡμέρα, καθ' ἣν θὰ εὑρεθῇ ἢ κλείς τῆς κρητικῆς κρυπτογραφίας καὶ οἷα εἰς ἄλλοτε ἄλλης τοῦ προελληνικοῦ κόσμου. Ἦδη δὲ τοῦλάχιστον ὁ Evans κατώρθωσε νὰ τάξῃ καθ' ὁμάδας τὰ πικτογραφικὰ σημεῖα.

Ἐν τούτῳ δὲ τῷ μεταξὺ εὐρύνεται ἀπὸ ἡμέρας εἰς ἡμέραν τὸ πεδῖον τῶν μυκηναϊκῶν, μινωικῶν καὶ ἄλλων προελληνικῶν ἀνακαλύψεων ἐν ταῖς ἑλληνικαῖς χώραις, τελειότερα ἀποδύναται καθ' ἑκάστην ἢ μέθοδον τῶν ἐρευνῶν, ἐξέτασις λεπτολόγος προχωρεῖ μέχρι τοῦ σημείου νὰ μεταβάλλῃ αὐτὰ τὰ ἴσπρακα τῶν ἀγγείων εἰς μνημεῖα ἱστορικὰ, καὶ ἀρχονταὶ διεκρωτιζόμεναι αἱ πρωτόγονοι σχέσεις τῶν ἑλληνικῶν χωρῶν μετὰ τῆς

Ἰταλίας καὶ μετὰ τῆς βορείου Εὐρώπης. Ἄπαντα δὲ ταῦτα εἶνε νέαι ἱστορικαὶ κατακτήσεις ἐπὶ ἐδάφους σχεδὸν τελείως ἀνεκμεταλλεύτου πρὸ τεσσαράκοντα ἐτῶν.

Ἄλλὰ δὲν μελετᾶται κατὰ τὰ τελευταῖα ἔτη μετὰ καρτερίας καὶ ἐπιτυχίας ὁσημέραι μείζονος μόνον ἢ μυκηναία καὶ ἢ προμηκυναία ἐποχή. Ἐν τούτῳ τῷ μεταξὺ γυρῶν καὶ τὸ πεδῖον τῶν ἀνακαλύψεων τῶν κλασικῶν χρόνων. Εἰς τὰς ἀνασκαφὰς τῆς Ὀλυμπίας ἐπηκολούθησαν αἱ τῶν Δελφῶν, ἀποκαλυφθέντων ὑπὸ τῶν Γάλλων μετὰ συμπαθείας καὶ ζήλου ἐπιδειχθέντος ὁμοίως ἐν τῇ ἐξερευνησει τῆς Δήλου, κέντρου τῆς λατρείας τοῦ Ἀπόλλωνος εὐχ ἤττον σπουδαίου τῶν Δελφῶν. Μεταξὺ δὲ τῶν ἀξιολογωτάτων ἐρειπίων τῆς νήσου ἐκείνης τῆς ἀπὸ μακροτάτων χρόνων ἀκατακλήτου τὰ μάλιστα ἐνδιαφέρον εἶνε τὸ μέρος ἐκεῖνο τῆς συνοικίας τῆς ἀρχαίας πόλεως τὸ ἀναδεικνύον τὴν Δήλον μικρὰν ἑλληνικὴν Πομπήϊαν.

Ἄλλ' ὁ ἀρχαιολογικὸς χάρτης τῆς Ἑλλάδος δὲν περιορίζεται πλέον εἰς μόνον τὰ μεγάλα κέντρα τοῦ ἑλληνικοῦ πολιτισμοῦ. Μὲ τὸν Πausανίαν ἀνά χειρας οἱ Ἕλληνας καὶ οἱ ξένοι ἀρχαιολόγοι τρέχουσιν ἀπὸ τόπου εἰς τόπον ἀπανταχοῦ ὅπου ὑπῆρξε πόλις ἢ ναὸς καὶ ὅπου σώζεται ἐρείπιόν τι. Δὲν πρέπει νὰ λησμονήσωμεν, ὅτι ἐκάστη κοιλὰς τῆς ἀρχαίας Ἑλλάδος περιελάμβανε καὶ μίαν πόλιν αὐτόνομον, ὅτι ἐν ἐκάστῳ χώρῳ καὶ ἐπὶ πάσης κορυφῆς ὑψοῦντο ἱερά τῶν θεῶν, καθ' ἃ τὰ μοναστήρια ἐν τοῖς μέσοις αἰῶσι. Νέαι ἀνασκαφαὶ τελοῦνται καθ' ἅπασαν τὴν γραμμὴν, ἔρευναί νέαι πολλαπλασιάζονται ἐν τοῖς μουσεῖοις. Οἱ πόροι δὲν ὑπεροῦσι πλέον. Πλὴν διαφόρων χορηγιῶν τῶν ξένων κυβερνήσεων εἰς τὰς οἰκείας ἀρχαιολογικὰς σχολὰς ἢ δωρεῶν ἰδιωτῶν, οἷα ἢ τοῦ δουκὸς τοῦ Loubat χάριν τῆς Δήλου καὶ ἢ τοῦ πλουσιωτάτου Ὀλλανδοῦ Goecorp χάριν τῆς Ἰθάκης καὶ τῆς Κεφαλληνίας, τὸ μέγιστον μέρος τῶν δαπανῶν καταβάλλεται ἀπὸ χρήματος ἑλληνικοῦ. Ἀφ' ἐνός μὲν τὸ δημόσιον ταμεῖον, ἀφ' ἐτέρου δὲ ἢ ἑλληνικὴ Ἀρχαιο-

λογικὴ ἔταιρεία δαπανῶσιν ἑνιαυσίως χιλιάδας δραχμῶν χάριν τῶν ἀνασκαφῶν καὶ τῶν μουσείων. Χαρακτηριστικὸν δὲ καὶ ἄξιον ἰδίᾳς μνείας εἶνε τοῦτο, ὅτι μέγα μέρος τῶν ἀρχαιολογικῶν δαπανῶν προέρχεται ἐκ λαχείου, τοῦ μόνου ἐν Ἑλλάδι ἐπιτετραμμένου διὰ νόμου εἰδικοῦ. Προρίζονται δὲ τὰ ἔσοδα τοῦ λαχείου τούτου ἀφ' ἑνὸς μὲν εἰς τὴν αὔξησιν τοῦ ἑλληνικοῦ στόλου, ἀφ' ἑτέρου δ' εἰς τὰς ἀρχαιοτάτας διὰ συνδυασμοῦ ὅστις δύναται νὰ χρησιμεύσῃ ὡς πρόσθετος ἀπόδειξις, ὅτι τὸ ἑλληνικὸν παρελθὸν εἶνε ἀδιαχώριστον ἀπὸ τῆς ἰδέας τῆς ἀμύνης καὶ τῆς μεγαλοποιήσεως τῆς ἑλληνικῆς πατρίδος.

Συμφώνως πρὸς τὴν λογοδοσίαν τὴν ὑποβληθεῖσαν πρὸ ὀλίγων ἡμερῶν ἐν τῇ ἐτησίᾳ συνελεύσει ὑπὸ τοῦ κ. Καθβαδίου, οὗ αἱ χάριν τῆς ἀρχαιολογίας ὑπηρεσίαι ὡς γενικοῦ γραμματέως τῆς Ἀρχαιολογικῆς ἔταιρείας τῶν Ἀθηνῶν καὶ ἐπὶ μακρὰ ἔτη ὡς γενικοῦ ἐφόρου τῶν ἀρχαιοτήτων τοῦ βασιλείου εἶνε ἀξιωματημονευτόταται, ἡ περιουσία τῆς ἔταιρείας ἐκείνης ἀνέρχεται εἰς 800.000 δραχμῶν καὶ ὑπερέκεινα, αἱ δὲ κατὰ τὸ παρελθὸν ἔτος δαπάναι αὐτῆς χάριν τῆς διοικήσεως, ἀνασκαφῶν καὶ δημοσιεύσεων εἰς 70.000.

Τὰ δὲ μουσεῖα τοῦ βασιλείου δὲν εὐρίσκονται πλέον ἐν ταῖς τουρκικαῖς οἰκίαις τῆς Ἀκροπόλεως καὶ ἐν ταῖς ὑπογείοις τοῦ Βαρβακείου. Τὸ Κεντρικὸν μουσεῖον εἶνε τῶν ὠραιωτάτων καὶ μεγίστων οἰκοδομημάτων τῶν Ἀθηνῶν, δεύτερον δὲ μουσεῖον ἐπὶ τῆς Ἀκροπόλεως περιέχει τοὺς θησαυροὺς τοὺς εὑρεθέντας τὰ τελευταῖα ἔτη ἐπὶ τοῦ ἱεροῦ βράχου, καὶ τὸ λεγόμενον Θησεῖον μετεβλήθη εἰς μουσεῖον τῶν ἐν Ἀθήναις χριστιανικῶν καὶ βυζαντιακῶν ἀρχαιοτήτων. Πρέπει δὲ νὰ προσθέσωμεν εἰς ταῦτα τὸ Νομισματικὸν μουσεῖον τὸ διευθυνόμενον ὑπὸ τοῦ κ. Σβορώνου καὶ ξενιζόμενον ἐν τῇ ὥρᾳ τῆς Ἀκαδημίας. Τῆς συλλογῆς ταύτης αἱ πρῶται βάσεις ἐτέθησαν ἐν ταῖς ἡμέραις τοῦ πρώτου Κυβερνήτου τῆς Ἑλλάδος, τοῦ Καποδιστριαῦ, τῷ 1829. Πρῶτος δ' αὐτῆς ἔφορος ὑπῆρξεν ὁ Κερκυραῖος Ἀνδρέας

Μουστοξύδης, φιλόλογος γνωστός ἐν Ἰταλίᾳ οὐχ ἥττον ἢ ἐν Ἑλλάδι, ἄτε σχῶν πολλὴν ἐπικοινωνίαν μετὰ συγχρόνων αὐτῷ λογίων Ἰταλῶν, ὑπάρξας εἰς τῶν πρώτων ἐρευνητῶν τῆς Ἀμβροσιακῆς βιβλιοθήκης τοῦ Μεδιολάνου καὶ μεταφράσας εἰς τὴν ἰταλικὴν τὸν Ἡρόδοτον. Ἀπὸ δὲ τοῦ 1829 μέχρι τοῦ 1843 τὸ Νομισματικὸν μουσεῖον εἶχεν ἀποκτήσει μόνον 1641 νομίσματα, ὧν μόνον τρία χρυσᾶ καὶ ἐνενήκοντα καὶ ἓν ἀργυρᾶ. Ἄλλ' ὅποια πρόδος κατόπιν ἀπὸ τοῦ 1843 μέχρι τῆς 1 Σεπτεμβρίου 1912, καθ' ἣν ἡμέραν τὰ συνειλεγμένα νομίσματα καὶ μετὰλλια ἀνῆρχοντο εἰς 193.948, ὧν μεταξὺ 1960 χρυσᾶ καὶ 40.624 ἀργυρᾶ.

Πλὴν δὲ τῶν τεσσάρων ἐκείνων μουσειῶν, εἰς ἃ ἠδυνάμεθα νὰ προσθέσωμεν τὰς μεσαιωνικὰς καὶ βυζαντινὰς συλλογὰς τῆς Ἱστορικῆς καὶ ἐθνολογικῆς ἐταιρείας καὶ τῆς Χριστιανικῆς ἀρχαιολογικῆς ἐταιρείας, ὑπάρχουσι ἀκόμη καὶ πλείονα τῶν δέκα ἐπιχωρίων μουσειῶν. Ἐκάστη ἐπαρχία φιλοδοξεῖ νὰ ἔχη ἴδιον μουσεῖον, ὅπως μὴ συναθροίζωνται τὰ πάντα ἐν Ἀθήναις καὶ ὅπως παρέχῃται εἰς αὐτὴν ἡ αἰγλή ἐπαρχιακῆς δόξης καὶ τὸ ἐκ τῶν ἐπισκέψεων τῶν εἰδικῶν ὁμοεθνῶν καὶ ἀλλογενῶν ἀρχαιολόγων ἐπιστημονικὸν καὶ ὕλικόν κέρδος. Τὰ δὲ μέγιστα καὶ σπουδαιότατα τῶν ἐπαρχιακῶν τούτων μουσειῶν εἶνε πλὴν τῶν τῆς Ὀλυμπίας, Δελφῶν καὶ Δήλου τὰ τῆς Ἐλευσίνοσ, τῆς Σπάρτης, τῆς Χαλκίδος, τῶν Θηβῶν, τῆς Χαιρωνείας, ἐν ἣ ἄλλως ἠνωρθώθη καὶ ὁ κολοσσιαῖος λέων ὁ στηθεὶς εἰς μνημόσυνον τῆς μάχης μεταξὺ τοῦ βασιλέως τῆς Μακεδονίας Φιλίππου καὶ τῶν Ἀθηναίων καὶ Θηβαίων, καὶ τὸ τοῦ Βόλου, κτισθὲν διὰ τῆς δωρεᾶς πλουσίου Θεσσαλοῦ, τοῦ κ. Ἀθυνασάκη, ἐν τῶν σπουδαιωτάτων τῆς Ἑλλάδος μετὰ τὴν πρὸ ὀλίγων ἐτῶν καὶ πάλιν ἐπ' ἐσχάτων ἀνεύρεσιν πλήθους πολυχρῶμων ἐπιταφίων στηλῶν ἐξαχθειῶν ἐκ τῶν ἐρειπίων τῶν Παγασῶν.

Αἱ δὲ ἀνασκαφαὶ ἐπεξετάθησαν ἐπὶ τοσοῦτον, ὥστε δὲν περιορίζονται πλέον εἰς μόνην τὴν ἐπιφάνειαν τοῦ ἐλληνικοῦ

εδάφους, ἀλλὰ προχωροῦσι μέχρι καὶ αὐτοῦ τοῦ βάθους τῶν ἑλληνικῶν θαλασσῶν. Παραδείγματα δὲ τοιούτων ὑποβρυχίων ἐρευνῶν ἔστισαν ἡ τοῦ κόλπου τῆς Σαλαμίνας καὶ ἡ παρὰ τὴν νησιῶν τῶν Ἀντικυθήρων, δι' ἧς εὐρέθησαν τὰ λείψανα ναυαγίου πλοίου μεταφέροντος, πιθανῶς ἐν τοῖς ῥωμαϊκοῖς χρόνοις, πλήθος ἀρχαίων ἀγαλμάτων, ἐν οἷς καὶ ὁ χαλκοῦς ἔφηβος τῶν Ἀντικυθήρων, ἐν τῶν κειμηλίων τοῦ Κεντρικοῦ μουσείου τῶν Ἀθηνῶν τοῦ μετὰ πολλῆς ἐμπειρίας διευθυνομένου ὑπὸ τοῦ κ. Βαλερίου Στάη.

Τοιαύτη δ' ἀφθονία ἀνακαλύψεων, τοιαύτη ἔκτασις ἀνασκαφῶν, τοιοῦτος πολλαπλασιασμός μουσείων συνεπήνεγκεν ἀναγκαίως τὴν αὔξησιν τοῦ ἀριθμοῦ τῶν ἐφόρων ἀρχαιοτήτων, ἐκλεγομένων μετ' ἐξέτασιν ἰκανῶς αὐστηρὰν μετὰ τῶν ἀρίστων διδασκτόρων τῶν ἐπιστρεφόντων ἐκ τῶν γερμανικῶν πνευματικῶν, οἵτινες καὶ ἐργάζονται ἅπαντες μετὰ μεγίστου ζήλου ἐπ' ὠφελείᾳ τῆς ἀρχαιολογικῆς ἐπιστήμης.

Ἄλλη δὲ πρόοδος τῆς ἀρχαιολογίας ἐν Ἑλλάδι εἶνε αὕτη, ὅτι, ὡς τὸ πεδῖον ἠδύρυνθη πρὸς τὰ ἄνω διὰ τῶν προϊστορικῶν ἐρευνῶν, ἐπεξετάθη καὶ πρὸς τὰ κάτω διὰ τῆς συμπεριλήψεως τῶν μέσων χρόνων. Παρήλθον ἤδη δικαίως αἱ ἡμέραι καθ' ἃς τὸ Βυζάντιον ὑπετιμᾶτο ὑπὸ τε τῶν Ἑσπερίων λογίων καὶ ὑπὸ πολλῶν Ἑλλήνων. Τὰ θαυμάσια τεχνουργήματα τῶν βυζαντιακῶν χρόνων, τὰ περικαλλῆ ψηφιδωτὰ τῶν μεσαιωνικῶν ἐκκλησιῶν ἤρχισαν προσηκόντως ἐκτιμώμενα καὶ διασωζόμενα. Τὸ Δαφνὶ πλῆσιον τῶν Ἀθηνῶν, ὁ Ὅσιος Λουκάς, ἡ Ἑκατομυλιακὴ τῆς Πάρου, αἱ ἐκκλησίαι, τὰ τεῖχη καὶ τὰ μέγαρα τῆς Ἄρτης καὶ τοῦ Μυστρά, τῆς Σπάρτης ταύτης τῶν βυζαντιακῶν μέσων αἰώνων, τὰ εἰρεπία τοῦ Χλουμουτοίου, τὰ κάστρα καὶ τὰ λοιπὰ λείψανα τῆς φραγκοκρατίας ἐν τῇ Πελοποννήσῳ καὶ ἀνὰ τὰς Κυκλάδας καὶ τὰς Ἰονίους νήσους μελετῶνται σήμερον ἐναμίλλως ὑπὸ τε Ἑλλήνων καὶ ἀλλογενῶν λογίων. Ἰφίσταται ἤδη ἀπὸ τινῶν ἐτῶν εἰδικὴ ἐφορεία τῶν

μεσαιωνικῶν ἀρχαιοτήτων, καὶ ἰδρύθη ἐπ' ἐσχάτων ἐν τῷ Πανεπιστημίῳ ἔδρα τῶν βυζαντιακῶν χρόνων, δικαίως ἐπιτραπέισα εἰς τὸν κ. Ἀδαμαντίου, γνωστὸν ἐκ διαφόρων αὐτοῦ εἰδικῶν ἐργασιῶν καὶ μελετῶν. Ἐξ ἐτέρου ἐκ τῆς ὡραίας καὶ πλουσίας συλλογῆς φωτογραφιῶν τῶν ἑλληνικῶν μνημείων τῶν κατασκευασθεισῶν ὑπὸ τῆς Messbildanstalt τοῦ Βερολίνου καὶ ἐκτεθεισῶν πρὸ δύο ἐτῶν ἐν ταῖς Θέρμαις τοῦ Διοκλητιανοῦ ὑπὸ τῆς ἑλληνικῆς ἐπιτροπείας τῆς διεθνοῦς ἐν Ῥώμῃ ἐκθέσεως περιελάμβανε μεταξὺ ἑξακοσίων περίπου ἀπόψεων μνημείων διεσπαρμένων ἀνά πᾶσαν τὴν Ἑλλάδα μέγιστον μέρος φωτογραφιῶν μνημείων μεσαιωνικῶν μέχρι πρὸ τινων δεκαετηρίδων σχεδὸν τελείως ἡμελημένων.

Κατὰ τὸν αὐτὸν δὲ τρόπον ἐπολλαπλασιάσαμεν καὶ τὴν ἡμετέραν δραστηριότητα ἐν σχέσει πρὸς τὰ μεσαιωνικὰ καὶ νεοελληνικὰ χειρόγραφα. Ἡ πρὸ τριακονταετίας προσάρτησις τῆς Θεσσαλίας παρέσχε τὴν εὐκαιρίαν τῆς διὰ πεντακοσίων περίπου κωδίκων προσαυξήσεως τοῦ τμήματος τῶν χειρογράφων τοῦ προσηρητημένου εἰς τὴν Ἐθνικὴν βιβλιοθήκην τῶν Ἀθηνῶν καὶ ἀφ' ἱκανῶν ἐτῶν διευθυνομένου ὑπὸ τοῦ διδάκτορος κ. Θεμιστοκλέους Βολίδου, ὅπερ καὶ ἄλλως ἀποβαίνει ἡμετέροις πλουσιώτερον οὐχ ἥττον ἄλλων συλλογῶν ἐπ' ἴσης ἀξίων λόγου, εἴη τῆς Βιβλιοθήκης τῆς Βουλῆς, ἢ τῆς Ἱστορικῆς ἐταιρείας καὶ ἢ τῆς Χριστιανικῆς ἀρχαιολογικῆς ἐταιρείας. Χιλιάδες ὅλαι ἑλληνικῶν χειρογράφων περιεγράφησαν ἐκ τῶν μοναστηρίων καὶ βιβλιοθηκῶν αὐτῆς τῆς Ἑλλάδος, τῆς Θράκης, τοῦ Ἁγίου Ὄρους, τῆς Μακεδονίας, τοῦ Ἁγίου Ἰωάννου τῆς Πάτμου, τῆς Κωνσταντινουπόλεως, τῶν Ἱεροσολύμων καὶ ἀλλαχοῦ. Ὅτι ἐγείνεν ἐν Ἰταλίᾳ κατὰ τὰ τελευταῖα ἔτη χάριν τῶν ἑλληνικῶν κωδίκων ὑπὸ τοῦ Martini, τοῦ Bassi, τοῦ Rostagno, τοῦ Vitelli καὶ τῶν μαθητῶν αὐτῶν ἐγείνεν οὐχ ἥττον παρ' ἡμῖν ὑπὸ τοῦ Σακκελίωνος, τοῦ Παπαδοπούλου Κεραμέως, ἐμοῦ καὶ τῶν μαθητῶν μου, εἰς οὓς ἔσχον τὴν

εὐχαρίστησιν νὰ διδάξω τὴν παλαιογραφίαν, εἰσαχθεῖσαν ὑπ' ἐμοῦ εἰς τὸ Ἐθνικὸν Πανεπιστήμιον τῆς Ἑλλάδος ἀπὸ τριακονταετίας. Πλὴν ἱκανοῦ ἀριθμοῦ ἄλλων καταλόγων συνταχθέντων ὑπὸ διαφόρων ἐρευνητῶν, εἰ κατάλογοι ὑπερεξακισχιλίων κωδικῶν τοῦ Ἁγίου ὄρους καὶ χιλιάδων τινῶν χειρογράφων τῆς Βιβλιοθήκης τῆς Βουλῆς, τῆς Ἱστορικῆς ἐταιρείας καὶ τῆς Χριστιανικῆς ἐταιρείας τῶν Ἀθηνῶν, τῆς Κύπρου, τῶν Ἰωαννίνων καὶ τινῶν ἠπειρωτικῶν μονῶν, τῆς Θεσσαλονίκης, τῆς Μαδύτου παρὰ τὸν Ἑλλήσποντον, τῆς Ἄνδρου, τῆς Πελοποννήσου καὶ ἄλλων μερῶν τοῦ βασιλείου εἶνε ἔργον ἐμοῦ αὐτοῦ ἢ τῶν νεαρῶν ἐπιστημόνων οὓς ηὐτύχησα νὰ εἰσαγάγω εἰς ταύτην τὴν μάθησιν.

Ἐκ τῆς βραχείας ταύτης ἀνακεφαλαιώσεως τοῦ ἡμετέρου παλαιογραφικοῦ ἔργου γίνεται δῆλον, ὅτι τοῦτο δὲν περιορίζεται εἰς μόνας τὰς χώρας τοῦ βασιλείου, ἀλλὰ συμπεριλαμβάνει καὶ κώδικας διασωζομένους ἐν ταῖς τουρκοκρατουμέναις χώραις. Τοῦτο δὲν ἦτο δυσχερὲς, λαμβανομένου ὑπ' ὄψιν, ὅτι οἱ κώδικες οὗτοι διατηροῦνται ἐν ἑλληνικαῖς σχολαῖς, ἐν συλλόγοις ἑλληνικαῖς, ἐν μοναῖς ὀρθοδόξοις, ἦτοι ἐν ταῖς χερσὶν αὐτοῦ τοῦ ἑλληνισμοῦ τῆς ἀλυτρώτου Ἑλλάδος. Ἀλλὰ δὲν ἤδύνατο νὰ προσδοκηθῆ τὸ αὐτὸ περὶ τῶν ἀρχαιοτήτων, περὶ τῶν μνημείων τῶν σωζομένων ἐν ταῖς πόλεσι καὶ ἐν ταῖς χώραις ταῖς ὑποκειμέναις εἰς τὴν ὀθωμανικὴν κυριαρχίαν. Καὶ δὲν ἔλειπον μὲν ἰδιῶται λόγιοι, μεμονωμένοι ἄνδρες, οἵτινες, ἀγόμενοι ὑπὸ φιλοπατρίας καὶ ἐμπορούμενοι ζήλου ἐπιστημονικοῦ, ἠσχολοῦντο ποῦ καὶ που περὶ τὴν ἀρχαιολογίαν. Ἀλλ' ἐργασία συστηματικὴ, ἐπιχειρήσις ἀνασκαφῶν ἐκ μέρους Ἑλλήνων ἦτο δυσχεροτάτη, καὶ ἐπετεύχθη μόνον κατὰ περιστάσεις ἐξαιρετικὰς, ὡς ἀποδεικνύει τὸ γεγονός τῶν ἀνασκαφῶν τῆς Δωδώνης τῶν γενομένων ὑπὸ τοῦ κ. Καραπάνου, οὗ αἱ πλούσιαι συλλογαί, δωρηθεῖσαι εἰς τὸ κράτος, εἶνε σήμερον τῶν ἀρίστων κοσμημάτων τοῦ μουσείου τῶν Ἀθηνῶν.

Ἄλλ' ἐκεῖνο τὸ ὅποιον ἐφοβούντο νὰ πράξωσιν ἢ οὐδ' ἐσκέπτοντο κἂν νὰ ἐπιχειρήσωσιν οἱ ὁμοεθνεῖς "Ἕλληνες τῶν τουρκοκρατουμένων ἐλληνικῶν χωρῶν δὲν ἐπεχειρεῖ οὐδ' αὐτῇ ἢ ὀθωμανικῇ Κυβέρνῃσι. Διὰ τοῦτον δὲ τὸν λόγον τὸ μουσεῖον τῆς Κωνσταντινουπόλεως δὲν κατέχει ὅσα θὰ ἠδύνατο πράγματι νὰ περιλαμβάνῃ, καὶ ὡς ἐκ τούτου δὲν ἀπέβη, ὡς ὤφειλε, τὸ πλουσιώτατον μουσεῖον τοῦ κόσμου. Οὕτω δὲ μόνον εἰς τοὺς Εὐρωπαϊοὺς ἐναπέκειτο νὰ ἐπιχειρήσωσι τοιαύτας ἀνασκαφὰς μεγάλης ἐπιβολῆς καὶ νὰ κατορθώσωσι νὰ ξιωθῶσιν ἰδίων εὐρυτάτων παραχωρήσεων, αἵτινες συνετέλεσαν εἰς τὸν πλουτισμὸν τῶν μουσείων τοῦ Λονδίνου, τῶν Παρισίων, τοῦ Βερολίνου καὶ τῆς Βιέννης.

Ὑπὸ τὴν ἐποψὴν τριαύτης ἐξερευνήσεως νέοι ὀρίζοντες ἀνεφύχθησαν διὰ τοῦ νικηφόρου βαλκανικοῦ πολέμου. Χῶραι, αἵτινες διὰ τσοσούτων αἰώνων δὲν ἐπαυσάν ποτε ζωογονοῦμεναι ὑπὸ τῆς πνοῆς τοῦ ἐλληνισμοῦ, ἀποικίαι τῆς ἀρχαίας Ἑλλάδος, αἵτινες ἔσχον τὴν εὐτυχίαν νὰ ὑπάξωσι κέντρα τοῦ ἐλληνικοῦ πολιτισμοῦ, πόλεις συμμετασχοῦσαι τῆς δόξης τῆς βυζαντιακῆς αὐτοκρατορίας, ἐλευθερωθεῖσαι τώρα κατὰ βούλησιν τοῦ θεοῦ τῶν Χριστιανῶν ἐν ταῖς αἵματηραῖς ἡμέραις τῆς νέας ταύτης σταυροφορίας τῶν συμμάχων ἐναντίον τῆς ἡμισελήνου, θάποδοθῶσιν αὔριον εἰς τὸ φῶς τοῦ πολιτισμοῦ, θὰ τύχωσι νέας ἀναγεννήσεως, θάναθαπτισθῶσιν εἰς τὴν κολυμβήθραν τῆς προόδου καὶ θὰ ἴδωσιν ἀνερχόμενα ἐκ νέου πρὸ τῶν ὀφθαλμῶν των ἐκ τῶν χωμάτων τόσων αἰώνων τὰ μνημεῖα τῆς πατρῖου δόξης, ἅτιν' ἀνέμενον τὴν ἡμέραν τῆς ἐλευθερίας, ὅπως δυνηθῶσι νὰ ἐπανέλθωσι καὶ πάλιν εἰς τὸ φῶς τῆς ἡμέρας.

Θὰ ἦτο ὡραία ἐξ ἑνὸς ἀναδρομῇ εἰς τὰς σελίδας τῆς ἐλληνικῆς ἱστορίας καὶ ἐξ ἑτέρου ἐνδιαφέρουσα περιοδεία διὰ μέσου τῶν πεδίων τοῦ ἐνεστῶτος πολέμου ἢ ἀπαρίθμησις πάντων ἐκεῖνων τῶν μερῶν ἅτιν' ἀπεδόθησαν εἰς τὴν ἐλευθερίαν

ὑπὸ στρατοῦ καὶ στόλου νικηφόρου καὶ ἐξ ὧν θὰ ἐπωφεληθῆ καὶ ἡ ἀρχαιολογία καὶ ἡ παλαιογραφία.

Ἀπὸ τῶν ἀκτῶν τοῦ Ἰονίου πελάγους διὰ μέσου τῆς ὄλης Ἡπείρου θὰ διεβαίνομεν πρὸς ὄλην τὴν νότιον Μακεδονίαν καὶ τὴν βόρειον Θεσσαλίαν καὶ θὰ διεπλέομεν τὸ Αἰγαῖον ἀπὸ νῆσου εἰς νῆσον μέχρι τῆς ἡρωικῆς ἐκείνης Κρήτης, ἣτις κατάρθωσε νὰ διεκδικήσῃ διὰ τῶν ἀγῶνων τὴν ἐλευθερίαν γῆς βεδρεγμένης ὑπὸ αἵματος περισσοῦ καὶ ἠδυνήθη ἔπειτα νὰ συναγωνισθῆ μεθ' ἡμῶν πρὸς ἀνάκτησιν ἄλλων χωρῶν ἐλληνικῶν.

Ἡ σκαπάνη τοῦ ἀρχαιολόγου θὰ ἐξερευνήσῃ αὔριον τὰ ἐρείπια τῆς ἀρχαίας ἔδρας τῶν βασιλέων τῆς Ἡπείρου, τῆς Πασσαρῶνος, καὶ πλείστα ὅσα ἄλλα σημεῖα τῆς τελείως ἐλληνικῆς ἐκείνης χώρας, ἣτις διασώζει πλῆθος ἐλληνικῶν λειψάνων μὴ ἀποκεκαλυμμένων μέχρι τοῦδε, ἐκτὸς τῶν ἐρειπίων τῆς Νικοπόλεως ἐκείνης τῆς ὑπὸ τοῦ Αὐγούστου κτισθείσης καὶ πλησίον τῆς Πρεδέζης κειμένης, ἣτις αὐτὴ καὶ μόνη θὰ ἤρκει καθ' ἑαυτὴν νὰ ποτελέσῃ ἴδιον πεδῖον ἀρχαιολογικῶν ἐρευνῶν. Πόσα χειρόγραφα δὲν εἶνε ἀκόμη κεκρυμμένα ἐν μοναῖς ἠπειρωτικαῖς, ἐφ' ὅσον αὐταὶ δὲν ἐπυρπολήθησαν ὑπὸ τῶν Τουρκαλθανῶν! Καὶ ἔπειτα πόσαι ἄλλαι κατακτήσεις, εἰρηνικαὶ αὐταὶ καὶ ἐπιστημονικαὶ, δὲν ἐπιφυλάσσονται εἰς τὸν Ἕλληνα Διάδοχον ὡς Πρόεδρον τῆς Ἀρχαιολογικῆς ἐταιρείας μετὰ τὰς νίκας αὐτοῦ ὡς ἀρχιστρατήγου ἐν τῇ βορείῳ Θεσσαλίᾳ, πέραν τοῦ Ὀλύμπου, τῆς ἔδρας τῶν Ὀλυμπίων θεῶν, καὶ ἐν τῇ ἀπελευθερωθείσῃ Μακεδονίᾳ ἐν πλείστοις ὅσοις κέντροις τῆς ἀρχαιότητος καὶ τῶν βυζαντιακῶν χρόνων. Ἰδίως δ' ἐν τῇ Θεσσαλονίκῃ ἐκείνῃ τῇ μεστῇ κλασικῶν ἀναμνήσεων ἀπὸ τῶν χρόνων τῆς μακεδονικῆς βασιλείας μέχρι τῶν ἡμερῶν τῆς ἀλώσεως αὐτῆς ὑπὸ τῶν Μουσουλμάνων, ἦν τὸ ἐλληνικὸν ἔθνος ἐθρήνησεν ἐν τοῖς δημοτικοῖς αὐτοῦ ἄσμασιν οὐχ ἥττον τῆς ἀλώσεως αὐτῆς τῆς Κωνσταντινουπόλεως, τῇ Θεσσαλονίκῃ με

τας ἐκκλησίας τὰς κατακόσμους ὑπὸ περικαλλῶν ψηφιδωτῶν ἐν τοῖς τελευταίοις χρόνοις ἀποκαλυφθέντων, μὲ τὰ λείψανα βιβλιοθηκῶν, αἵτινες διασώζουσιν ἴσως ἀκόμη κώδικά τινα ἐξ ἐκείνων αἵτινες ἐχρησίμευσαν εἰς τινα τῶν σοφῶν Ἑλλήνων μητροπολιτῶν τῆς πόλεως ἐκείνης, τὸν Πλωτῖνον ἢ τὸν Ἰωάννην, τὸν Ἰωσήφ, ἀδελφὸν Θεοδώρου τοῦ Στουδίτου, τὸν Μιχαὴλ Χουρμῶν καὶ τὸν Κωνσταντῖνον Βέστην, Νικήταν τὸν ἐκ Μαρωνείας, τὸν Εὐστάθιον, ἓνα τῶν σοφωτάτων λογίων τῶν βυζαντιακῶν χρόνων, τὸν Γρηγόριον Παλαμᾶν, τὸν Νεῖλον Καβάσιλαν, τὸν Νικόλαον Καβάσιλαν, τὸν Ἰσιδώρον Γλαβᾶν, τὸν Γαβριὴλ, τὸν Συμεῶν. Καὶ πλησίον τῶν Γιαννιτσῶν, ὅπου συνεκροτήθη ἡ αἱματηρὰ μάχη ἢ ἀνοίξασα εἰς τοὺς Ἑλληνας τὰς πύλας τῆς Θεσσαλονίκης, θὰ ἐπανέλθωσιν εἰς τὸ φῶς τὰ λείψανα τῆς Πέλλης ἐκείνης, ὅπου ὑπῆρξε τὸ λίκνον Ἀλεξάνδρου τοῦ μεγάλου, καὶ περαιτέρω πρὸς ἀνατολὰς ἐν τῇ Χαλκιδικῇ τὰ ἐρείπια τῶν Σταγείρων, τῆς κοιτίδος τοῦ Ἀριστοτέλους. Καὶ μεταξὺ τῶν νήσων νέαι ἀνασκαφαὶ ἀναμένονται ἐν τῇ Σαμοθράκῃ ἐκείνῃ, ἐξ ἧς προῆλθεν ἤδη ἡ ὡραία Νίκη, ἧτις εἶνε τῶν ἀρίστων κοσμημάτων τοῦ Λούβρου, ἐν τῇ Τενέδῳ, ἧτις εἶνε συνδεδεμένη πρὸς τὰς ἀναμνήσεις τοῦ Τρωικοῦ πολέμου, ἐν τῇ Δήμνῳ, ὅπου ἐτάφη ἡ σύζυγος τοῦ ὑστάτου αὐτοκράτορος Κωνσταντίνου Παλαιολόγου καὶ ἧτις ἔσχε μεταξὺ τῶν κατοίκων αὐτῆς τὴν ἥρωικὴν ἐκείνην Ἑλληνίδα παρθένον τὴν ὑπερασπίσασαν τὴν γενέτειραν ἐναντίον ἐπιδρομῆς τῶν Τούρκων, ἐν τῇ Θάσῳ, τῇ πατρίδι τοῦ Πολυγνώτου, ἐν τῇ Σάμῳ, μὲ τὴν ἀκρόπολιν τὴν ὀχυρωθεῖσαν ὑπὸ τοῦ Πολυκράτους καὶ μὲ τὸ περιεργότατον ὄρυγμα τοῦ Εὐπαλίνου, ὅπου προσδοκᾶται ἀκόμη ἢ συστηματικὴ ἀνασκαφὴ τοῦ Ἡραίου, ἐν τῇ Χίῳ, ἐνὶ τῶν κειμηλίων τῆς Ἰωνίας, μὲ τόσας καὶ τόσας ἀρχαίας ἀναμνήσεις, τῇ νήσῳ ἧτις ἐβράχη μὲ περισσὸν αἶμα ἐν ταῖς ἡμέραις τοῦ ὑπὲρ ἀνεξαρτησίας ἀγῶνος καὶ ἧς τὰς σφαγὰς ἐξεδίκησεν ὁ Κανάρης πυρπολῶν τὴν τουρκικὴν ναυαρχίδα, τῷ ἐδάφει ὅπου εἶδε τὸ φῶς ὁ

μέγας ἡμῶν φιλόλογος Κοραΐς, ἐν τῇ Λέσβῳ, τῇ πατρίδι τῆς Σαπφούς καὶ τοῦ Ἀλκαίου, ὅπου εἶνε ἐγκατεσπαρμένα πλείστα ἐρείπια ὑδραγωγείων καὶ ναῶν καὶ ἄλλα λείψανα ἀξιωματικόνευτα.

Ἡ ἐργασία τῆς Ἰταλίας ἐν ταῖς νέαις ἐκεῖναις κατακτήσεσιν ἤρχισεν ἤδη αὐτὴν τὴν ὑστεραίαν τῆς κατοχῆς. Ἐν Θάσῳ, ὅπου ἐκτελοῦσι νέας ἀνασκαφὰς οἱ Γάλλοι ἀρχαιολόγοι Picard καὶ Arceou, ἡ ἑλληνικὴ κυβέρνησις ἀπέστειλεν ὡς ἐπόπτην τὸν ἐμὸν ἐν τῷ Πανεπιστημίῳ συνάδελφον, τὸν καθηγητὴν κ. Γεώργιον Σωτηριάδην, πρῶτον ἔφορον ἀρχαιοτήτων, γνωστότατον ἐκ τῶν ἀνασκαφῶν αὐτοῦ ἐν Θέρμῳ τῆς Αἰτωλίας καὶ ἐν Χαιρωθείᾳ. Ὁ Ἕλλην διοικητὴς τῆς Χίου διέταξεν ἐξ ἑτέρου τὸν διευθυντὴν τοῦ ἑλληνικοῦ Γυμνασίου νὰ προβῇ εἰς τὴν σύνταξιν καταλόγου τῶν ἐν τῇ νήσῳ ἰδιωτικῶν συλλογῶν συμφώνως πρὸς τὸν ἑλληνικὸν ἀρχαιολογικὸν νόμον. Τῶν συλλογῶν τούτων ἡ πλουσιωτάτη εἶνε ἡ τοῦ κ. Κανελλάκη.

Ἐν δὲ τῇ Μακεδονίᾳ ἐργάζονται ἤδη δύο τῶν ἐφόρων ἀρχαιοτήτων, οἵτινες, ἀφ' οὗ ὑπηρέτησαν ἐν τῷ στρατῷ, ἔλαβον ἔπειτα τὴν ἐντολὴν νὰ φροντίσωσι περὶ ἀναγραφῆς καὶ διασώσεως τῶν ἀρχαιοτήτων. Ὁ κ. Ἀρβανιτόπουλλος, ὁ εὐτυχῆσας νάνευρῆ τὰς πολυχρώμους στήλας τῶν Παγασῶν, ἔσχεν ἤδη τὴν τύχην νάνακαλύψῃ ἐν Κοζάνῃ τὸ πρῶτον ἄγαλμα· εἶνε ἄγαλμα Ἡρακλέους, τοῦ ἥρωος τοῦ συμβολίζοντος τὴν βώμην. Ὁ αὐτὸς δ' ἀνεῦρεν ἐν Ἐλασσῶνι ἐκτὸς ἄλλων λειψάνων μέγαν ὀρθοστάτην πλήρη ἐπιγραφῶν, ἄγαλμα γυναικὸς ἀκέφαλον, μεγάλην στήλην ἐγερθεῖσαν ὑπὸ Κλεοδάμου τινὸς εἰς τὸν ἴδιον υἱὸν μετὰ τετραστίχου ἀρχαϊκοῦ ἐπιγράμματος, στήλην κοσμουμένην ὑπὸ κεφαλῆς Μεδοῦσης καὶ ἄλλην μετὰ παραστάσεως Ἑρμοῦ χθονίου. Αἱ ἀρχαιότητες αὗται εἶνε τὰ πρῶτα προσκείμενα τοῦ νέου μουσείου τῆς Ἐλασσῶνος. Ἐν δὲ τοῖς Γρεβενοῖς εὗρέθη κορμὸς γυναικεῖος τῶν βυζαντιακῶν χρόνων. Ἄλλος δ' ἔφορος, καὶ αὐτὸς στρατιώτης τῆς χθὲς, ὁ κ. Οἰκονόμος, διω-

ρίσθη ἐν Θεσσαλονίκη, ὅπου ὑπάρχει τόσον πολλή ἐργασία, ὥστε πλὴν αὐτοῦ τὸ ὑπουργεῖον τῆς Παιδείας μελετᾷ τὴν σύστασιν εἰδικῆς ἐπιτροπείας καθηγητῶν καὶ ἐφόρων ἀρχαιοτήτων χάριν ἀναγραφῆς καὶ μελέτης τῶν ἀρχαίων καὶ μεσαιωνικῶν τεχνουργημάτων.

Οὕτως ἐν τῷ μέσῳ τῆς βροντῆς τῶν πυροβόλων ἀρχεται ἀνατέλλουσα ἡ περίοδος τῆς εἰρήνης, ἀντιπροσωπευομένη ὑπὸ τῆς ἀρχαιολογικῆς ἐπιστήμης. Κόσμος νέος ἀποκαλύπτεται καὶ προπαρασκευάζεται διὰ τῆς ἐπιστροφῆς εἰς τὴν ἀρχαιότητα καὶ τοὺς μέσους αἰῶνας χάριν ἐπανευρέσεως τῆς ὁδοῦ τοῦ πολιτισμοῦ μετὰ τόσους αἰῶνας δουλείας, μετὰ τόσην χύσιν αἵματος. Ὅταν κλεισθῶσιν αἱ πύλαι τοῦ ναοῦ τοῦ βαλκανικοῦ Ἴανου, ἀπὸ τῆς Ἀνατολῆς ἐκείνης, ἐξ ἧς ἐκάστην ἡμέραν δὲν ἔπαυον ἐρχόμενοι εἰδήσεις σφαγῶν καὶ δὲν ἔφθαναν εἰς τὴν Ἑσπερίαν ἄλλο παρὰ τὴν ἡχώ τῶν δεινῶν καὶ τῶν στοναχῶν λαῶν καταπιεζομένων, θὰ διαχυθῆ φῶς νέον καὶ θὰ δυνηθῆ νὰ λεχθῆ καὶ πάλιν *Ex Oriente lux*. Καὶ δὲν θὰργήσῃ ἡ ἡμέρα, καθ' ἣν θὰ καταστῆ δυνατόν νὰ ἐπαναληφθῆ τὸ ἐπίγραμμα τοῦ Γερμανοῦ ποιητοῦ

Das Alte stürzt; es ändern sich die Zeiten
und neues Leben blüht aus den Ruinen.

«Τὸ παλαιὸν κρημνίζεται, οἱ καιροὶ ἀλλάζουσι, καὶ ἀπὸ τῶν ἐρείπιων ἐξανθεῖ βίος νέος».